

Др Урош Станковић

доцент

Универзитет у Новом Саду

Правни факултет

ustankovic@pf.uns.ac.rs

ORCID: 0000-0001-9511-0453

НОВИ ПОДАЦИ О ПРВИМ ПОКУШАЈИМА КОДИФИКАЦИЈЕ КРИВИЧНОГ ПРАВА У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ

Апстракт: У раду се најпре износе досадашња сазнања о почецима кодификације кривичног права у Кнежевини Србији, обogaћена новим претпоставкама, изведеним из података које пружа већ позната грађа, траговима о потенцијалним новим изворима и вестима из стране штампе. Затим се читаоцима представљају нова открића – непотпуни нацрт кривичног законика Стефана Радичевића и регистар пројекта кривичног кодекса за сада неутврђеног идентитета. Аутор открива изворе одредаба Радичевићевог нацрта, уз посебан осврт на разлике између њих и одговарајућих прописа изворника. Регистар је аутор искористио за покушај реконструкције нацрта у вези с којим је израђен. Успевши у том подухвату, истражио је порекло реконструисаних одредаба и установио текст који је својом садржином утицао на регистар.

Кључне речи: Кодификација права у Кнежевини Србији, кодификација кривичног права, Законодатељна комисија, Законоправитељна комисија, Стефан Радичевић, Лазар Зубан, Аустријски кривични законик (1803), Француски кривични законик (1810).

* * *

Почеци кодификаторског рада – стари подаци и нова сазнања

Најранији за сада познат рад на кодификацији кривичног права у Кнежевини Србији везује се за идеју о преводу француских законика¹

1 Вероватно подстакнут том идејом, у стицају са претпразничним расположењем,

која је на Митровдан 1828. саопштена Вуку Караџићу. Према писању савременика, било је другачијих виђења и саме концепције кодификаторског подухвата и избора страног закона који ће бити реципиран.

Вук је желео да нацрт будућег кривичног законика изради лично, у иностранству, узимајући за основу народне обичаје, те уз консултације са стручњацима уколико се укаже потреба. Његова идеја, међутим, није наишла на разумевање.²

Лекар кнеза Милоша Бартоломео Куниберт оставио је запис да је Димитрије Давидовић предложио да се у Србији преузме „кривични законик којем је цар Јосиф II дао био силе у Војничкој граници”. Куниберт се о тој замисли похвално изразио, уз образложење да је кодекс о којем је реч писан за српско становништво, истоветно оном у Србији. Преузимање аустријског кривичног и материјалног процесног права заговарали су, према Нилу Попову, скоро сви који су образовање стекли у Аустрији.³

Кунибертово казивање истраживача усмерава на потрагу ка неком свеобухватнијем кривичном пропису који је у време владавине Јосифа II (1780–1790) издат или ступио на снагу и важио само на простору Војне границе. Потрага за таквим правним актом није дала резултата. Од прописа са кривичноправним одредбама, донетих за подручје Границе у том периоду, издваја се Кантонски регулатив (*Cantonsregulativ*) из 1787, али су његове норме процесног карактера. У Граници је, међутим, као и у осталим аустријским земљама, примењиван такозвани Јозефински кривични законик (*Josephinische Strafgesetze*) из 1787, и можда је Куниберт мислио на њега, али га је сећање преварило. Сем тога, упитан је и Давидовић као предлагач идеје о рецепцији аустријског законодавства, будући да се писало и да се „васпитао у новинарској мисли и волео француске мисли”, те је као такав био љубитељ Наполеоновог кодекса.⁴

Лазар Теодоровић је у писму од 9. XII 1828. пожелео кнезу да се, поред „избавитеља рода свога”, може назвати и његовим „мудрим законодатељем и просветитељем”. Државни архив Србије (=ДАС), Књажевска канцеларија (=КК) XXXVII/134, Лазар Теодоровић кнезу Милошу, Свилеува, 9. XII 1828.

- 2 Вуков одговор на лажи и опадање у Србскоме улаку, Беч, 1844, 14.
- 3 Б. Куниберт, *Српски устанак и прва владавина кнеза Милоша Обреновића 1804–1850*. I, Београд, 1988, 343; Н. Попов, *Србија и Русија од Кочине крајине до Светоандрејске скупштине I*, Ниш, 2022, 301.
- 4 А. Buczynski, *Nastanak i organizacijski oblik Vojnih komuniteta od 1748. do 1850*, Arhivski vjesnik 34–35 (1991–1992), 192–193; Isti, *Organizacija policije i pravosuđa u Vojnoj krajini, Povijesni prilozi* 13 (1994), 84; Н. Попов, *нав. дело*, 301.

Према подацима које Вук износи у свом писму Јернеју Копитару од 16. XII 1829,⁵ превод кривичног законика био је поверен њему лично, при чему је за помоћ добио једног писара. После извесног времена, Вук је на сопствено задовољство успео да се на неколико месеци ослободи кодификаторског рада како би се посветио преводу Новог завета, док је за то време подухват преводњења кривичног законика, по свом знању и умећу, завршио његов писар. То се морало догодити пре 1. II 1829, када је кнез Милош обавестио посланике тада одржане скупштине да је кривични законик готов, али га треба још једном прегледати и на скупштини ускладити са обичајима народа и земље. Тај текст Вук је затекао по повратку из Аустрије крајем маја 1829.⁶

Убрзо након тога образована је прва кодификаторска комисија.⁷ На почетку њеног рада одлучено је да се прво прочита, а потом приступи језичкој редакцији текста. Деловођа комисије Алекса Поповски обавестио је 3. VII 1829. Вука о почетку њеног рада, уз поруку да са собом понесе преведени текст и да код себе или „г. генерала“ пронађе књигу „Criminal-Gesetzbuch”.⁸ У изворима присутна пракса да се књиге са страним законодавством називају скраћеним називима и поменути немачка синтагма која открива француски језички утицај, знатно сужавају простор за нагађање о којој публикацији је реч. Библиографија ондашње правне литературе на немачком открива

5 Датуми у раду наведени су према јулијанском календару, осим где је изричито наведено супротно.

6 Љ. Ненадовић, *Прилози за србску историју*, Земун, 1858, 31; Љ. Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*, Београд, 1924 (репринт 1987), 373; В. С. Караџић, *Препуска IV (1829–1832)*, Београд, прир. Г. Добрашиновић, 1988, 183.

7 Она се у литератури, која следи терминологију извора о комисији, назива „Законодатељна”, што би требало избегавати јер представља генусни појам, што се види из чињенице да је и комисија формирана ради израде законика 1838. називана исто тако. Вид. нпр. *Прота Матеја Ненадовић: акта и писма*, прир. В. Б. Савић, Горњи Милановац, 1984, 486. Вест о формирању прве кодификаторске комисије – са нетачним подацима да јој је задатак да за Кнежевину сачини устав и да јој за основ служе француска Уставна повеља и Аустријски грађански законик – доспела је преко загребачког *Agramer Zeitung*-а у више страних листова. Види нпр. *Kaiserlich-königlicher Bote von und für Tirol und Vorarlberg*, No 24, 25. III 1830; *Prager Zeitung*, No 51, 30. III 1830; *Neueste Welbegebenheiten*, No 53, 2. IV 1830.

8 На Вукову молбу да му пошаље најбољи превод Француског грађанског законика, Копитар му је одговорио питањем који све законици комисији стоје на располагању. Из Вуковог одговора може се сазнати да су чланови комисије имали и француско издање Кривичног законика и његов превод на немачки. *Вукова препуска IV*, 117, 205, 230. Алекса Симић послао је 30. VII 1830. кнезу Милошу преко Ђорђа Протића „законе књиге” које је Вук поручио од Копитара. Из писма се, међутим, не види који су наслови послати. ДАС, КК VII/688, Алекса Симић кнезу Милошу, Београд, 30. VII 1830.

да би то могли да буду следећи наслови – *Criminalgesetzbuch Frannkreichs, zweiter Theil* (Кривични законик Француске, други део), Cöln, 1811,⁹ превод француског Кривичног законика (*Code pénal*, даље: ФКЗ) из 1810. на немачки, чији је аутор срески судија у Келну Вилхелм Бланшар, или *Commentar über das Criminal-Gesetzbuch* (Коментар Кривичног законика), Köln, 1811, превод дела Клода Себастијана Бургињона¹⁰ *Manuel d' instruction criminelle* (Приручник за кривични поступак), које К. Хертер убраја у коментаре француске кривичне кодификације на немачком.¹¹ Имајући у виду Вукове честе боравке у Земуну, не би било неумесно претпоставити да је „генерал“ из писма Поповског земунски војни командант Јохан Фојт, са којим је Вук често био у преписци.

Нешто касније је у измењеном саставу настављен рад прве кодификаторске комисије.¹² Тврдња француског путописца Жана Марија Шопена да је међу њеним члановима био и извесни Пољак, од којег у „законописању“ није било нарочите користи, постаје мање невероватна након сазнања за президијални спис у грађи Земунске војне команде од 29. X 1829, који помиње да је у писању законика за Србију учествовао Пољак Турковски, наводно одстрањен из комисије због револуционарних идеја. „Турковски“ је пољски револуционар Стефан Митурињски, адвокат из Лублина, а да ли је учествовао у изради превода кривичног законика, за сада је непознато.¹³

Вук је дотеривао стил и језик превода кривичног законика са једним писаром кнеза Милоша, због чијих је честих одсустава зарад других послова рад на кодификацији замро. Президијал из аката Земунске војне команде од 29. X 1829. и извештај генерала Фојта Славонско-сремској војној команди од 14. XII 1829. откривају да је српски законик завршен и да већина његових одредаба потиче из Наполеоновог законика. За сада није познато да ли се

9 Друго проширено и побољшано издање 1812.

10 Између 23. VI 1798. и 20. VII 1799. обављао је дужност француског министра полиције, а у време Наполеонове прве владавине био је постављен најпре за заменика генералног царског прокурора Високог суда, а затим и саветника Царског суда у Паризу.

11 K. Härter, *The Napoleonic Penal Code on the Development of Criminal Law in Germany: Juridical Discourses, Legal Transfer and Codification*, The Western Codification of Criminal Law – A Revision of the Myth of its Predominant French Influence, ed. A. Masferrer, Cham, 2018, 60, fn. 2. Приликом израде чланка имали смо увид у друго издање Бланшаровог дела, а Бургињонов *Приручник* био нам је доступан само у француском оригиналу.

12 Вукова *преписка* IV, 184.

13 Историјски архив Београда (=ИАБ), Збирка исписа (=ЗИ), кутија 7 (регеста президијалних списа из фонда Земунска војна команда у Хрватском државном архиву); J. M. Chopin, A. Ubicini, *Provinces danubiennes et roumaines* I, Paris, 1856, 397; Љ. Дурковић Јакшић, *Југословенско-пољска сарадња 1772–1840*, Нови Сад, 1971, 143.

у овим актима говори о раду на кривичном законуку. Исто важи и за президијални спис од 23. II 1830, који садржи податак да су закони за Србију готови и да се преписују. Ако је у њему и стајало да је кривични законик састављен, то не би одговарало истини, јер је Лазар Зубан јавио Вуку да је комисија рад на тој кодификацији завршила 29. IV 1830.¹⁴

Рад друге кодификаторске комисије и Стефана Радичевића

Рад друге кодификаторске комисије пре свега се везује за поновни покушај израде грађанског кодекса. Писма Лазара Теодоровића и Стефана Радичевића кнезу Милошу од 16, односно 17. марта поменуте године дају материјал само за претпоставку да су се чланови комисије бавили и пројектом кривичног законика. Недвосмислена потврда за то налази се у извештају комисије владару од 27. марта, у ком стоји да се „напредно” ради на регистру тог нацрта.¹⁵

После растакања комисије, на сређивању кривичног законика радио је Стефан Радичевић. Првог септембра 1834. о резултатима свог рада известио је Лазара Теодоровића, који је наредног дана јавио кнезу Милошу како напредује кодификација кривичног права.¹⁶ Тај рад је остао задуго обавијен велом тајне.

Загонетка је делимично решена захваљујући предмету са сигнатуром 7966/II–16 из заоставштине Николе Крстића у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду. У њему се чувају два документа – један, обимнији, насловљен „Одломак кривичног законика”, чија садржина сасвим одговара наслову, и други ненасловљен, који представља регистар неког непознатог нацрта кривичног кодекса.

Први спис је део нацрта кривичног законика који се односи на полицијске преступе, а исписан је руком Стефана Радичевића. На неколико места могу се запазити и исписи врло лако препознатљивим рукописом Лазара

14 Вукова преписка IV, 183, 242; ИАБ, ЗИ, кут. 7 и 9 (регеста президијала из фондова Земунска војна команда и Славонско-сремска војна команда у ХДА).

15 М. Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842.* I, Београд, 1897, 580; ДАС, Поклони и откупи (=ПО) 76/69, Лазар Теодоровић кнезу Милошу, Крагујевац, 16. III 1834; 76/71, друга кодификаторска комисија кнезу Милошу, Крагујевац, 27. III 1834. Димитрије Давидовић је у писму кнезу од 16. III одређенији од Радичевића и Теодоровића, јер каже да се прегледачи занимају нацртом грађанског законика. Вид. ДАС, ПО 76/70, Димитрије Давидовић кнезу Милошу, Крагујевац, 16. III 1834. У Давидовићеву добру обавештеност не треба сумњати, па би датум његовог писма могао да се узме за *terminus post quem* почетка рада на кривичном законуку.

16 М. Петровић, *нав. дело*, 581–583.

Зубана, из чега следи да је редиговао текст Радичевићевог нацрта.¹⁷ Зубан је, на пример, исписао допуну у члану 235, којим се санкционише недозвољен прелазак преко туђег имања,¹⁸ исправке у члану 239, који прописује казну за проузроковање поплаве подизањем брана¹⁹ и уметак у члану 336, којим се прописују услови за обављање судијске дужности.²⁰ Осим тога, више чланова је подвучено црвеном бојицом или је крај њих забележено „Н”, „П” или „Пр.” (можда „прерадити” ?) непознатим рукописом.

Пројекат је написан на петнаест табака, димензија 21,7 x 36 cm. Табаци су нумерисани, с тим што њихов редослед почиње неправилно, а наставља се правилно. Наиме, сачувани део Радичевићевог нацрта почиње табаком 92, док следећи, после кога се редни бројеви нижу од мањег ка већем, носи број 84. Нумерација тече до 100. табака, при чему недостају бројеви 88 и 90. Одломак нацрта почиње чланом 221, а завршава се чланом 389, од којег се види само број. У целини је сачуван текст 150 чланова,²¹ а делимично још четири (262, 271, 282 и 290), за које се може утврдити садржина и/или извор.

Тачно време настанка Радичевићевог нацрта врло је тешко установити. Будући да је његов састављач обавестио Лазара Теодоровића 1. септембра 1834. да му предстоји рад на још пет глава „злочинственог” закона (дела законика који регулише извршење најтежих кривичних дела – злочина) и да је из три страна кривична законика тек повадио одредбе подобне за преузимање у српској кодификацији, једино је извесно да је пројекат морао настати после наведеног датума. Да ли је Радичевић испунио обећање да ће посао завршити до Митровдана, засад није утврђено. Са сигурношћу се

17 Уредбено одељење Совјета је 20. III 1837. констатовало да је та установа остала без секретара, између осталог због одласка једног од њих, Лазара Зубана, „к законима у Београд”. Почетком те године Зубан је почео да саставља нацрт законика о грађанском поступку, а да ли се пројектом кривичног кодекса бавио тада и/или раније, за сада се не зна. У. Станковић, *Српски превод француског Законика о грађанском поступку (1806) из 1837 први део: настанак и однос према изворнику*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 4 (2014), 393; ДАС, Државни савет (=ДС), деловодни протокол за 1837, бр. 764.

18 У опису радње извршења овог преступа, Зубан после речи „сазрева” (воће, прим. аут.) додаје „или и пошто се плодови саберу, ако је миљак заграђен, па плот прескачу или га разваљују”. Архив Српске академије наука и уметности у Београду (=АСАНУ), Историјска збирка (=ИЗ) – Заоставштина Николе Крстића (=ЗНК) 7966/II-16, нацрт кривичног законика Стефана Радичевића, табак 88.

19 После речи „подигну”, Зубан је дописао „толико да”, а Радичевићев текст „при најмањем” Зубан је прецртао и уместо тога написао „и без тога при какоме”. Радичевићев нацрт, т. 88.

20 После речи „вешти”, Зубановом руком је написано „за судије”. Радичевићев нацрт, т. 95.

21 Један нумерисани члан уметнут је између чланова 337 и 338.

може рећи једино да је нацрт био готов пре 9. V 1837, када су „законоиспитатељи”²² Јован Хаџић и Василије Лазаревић обавестили кнеза о пријему пројекта на преглед.²³

Нема никакве дилеме да Радичевићев текст није био коначна верзија нацрта кодекса. На то указује чињеница да аутор у одредбама у којима се упућује на текст неког другог члана изоставља његов број.²⁴ Солидан аргумент у прилог закључку о Радичевићевом нацрту као незавршеном могле би да буду и белешке о садржини текста који су прегледали Хаџић и Лазаревић. Аустријски конзул у Србији Антун Михановић обавестио је 19. јуна 1837 (по грегоријанском календару) свог претпостављеног министра Метерниха да је пројекат кривичног законика лош превод аустријске кодификације из 1803, са додацима из грчког кодекса у уводу.²⁵ У чувеном писму од 25. јула 1837, у којем Хаџић и Лазаревић обавештавају кнеза Милоша о неподесности поднетих им нацрта законика за Србију, за пројекат кривичне кодификације се каже да је заснован углавном на аустријском, а мањим делом на грчком кривичном законнику.²⁶

22 Назив који се за њих двојицу користи у регистру Унутрашњег одељења Кнежевске канцеларије за 1837. Види ДАС, КК, Регистар В одељења за 1837, одреднице „Аврам Петронијевић”, „Законоиспитатељи”.

23 А. С. Јовановић, *Рад на „торжественим законима”*, Архив за правне и друштвене науке XI/1 (1911), 17–18.

24 Код упућивања на одредбе нацрта грађанског законика Радичевић је недоследан: на крају члана 291, којим је запрећена казна за принуду на закључење брака злоупотребом родитељске власти наводи да је он у вези са чланом 97 „гр. зак.”, али је у члану 250, који даје појам законитог уговора о зајму, број члана одговарајућег пројекта грађанског кодекса остао празан. Радичевићев нацрт, т. 86, 91.

25 АСАНУ, ИЗ – Исписи из бечких архива (=ИБА) 7940, И 298, Михановић Метерниху, Београд, 19. VI 1837.

26 Између српске верзије овог писма, штампане код А. Јовановића, и две немачке – једне, коју је Михановић послао Метерниху, и друге, коју је Лазаревић послао 4. IX 1837 (по грегоријанском) генералу Фојту, постоје извесне разлике. У српској верзији стоји да је кривични законик „превод од речи д. речи страних закона (грчки а нарочито аустријски)”. Насупрот томе, у обе немачки одломак о нацрту кривичног законика гласи: „Das Kriminalgesetzbuch ist beinahe eine wörtliche Uebersetzung des für das Zivil jetzt bestehendes Kaiser. Königl. Österr. Strafgesetzbuches mit einige Zusätze aus dem gegenwärtigen König. griechischen Gesetzbuch.” („Кривични законик је скоро дослован превод за цивиле сада постојећег царско-краљевског аустријског кривичног законика, с неким додацима из садашњег краљевског грчког кривичног законика” – прев. аут.). Поједине стране новине су, на основу погрешног извештаја из Крагујевца од 17. X 1837 (по грегоријанском), своје читаоце известили да ће у Србији бити преузет ФКЗ, а у Гајевим *Ilirskim narodnim novinama* могло се прочитати чак и да ће то бити урађено упркос противљењу сизерена и још једне стране силе. Вид. А. С. Јовановић, 20; АСАНУ, ИЗ – ИБА, 7940, И 317, Јован Хаџић и Василије Лазаревић кнезу Милошу, Београд,

Насупрот томе, прописи из Радичевићевог нацрта прилично су шароликог порекла. Сачувани одломак амалгам је позајмица из аустријског кривичног законодавства – Законика о злочинима и тешким полицијским преступима (*Gesetzbuch über Verbrechen und Schwere Polizey-Uibertretungen*, даље =АКЗ) из 1803. и Патента о зеленаштву (*Wucher-Patent*, даље: ПЗ) из исте године, ФКЗ, грчког Кривичног законика (Ποινικός νόμος, даље =ГКЗ) из 1834. и тада већ устаљене домаће кривичноправне праксе.

У нацрту по заступљености предњачи аустријско кривично законодавство. Само по себи се разуме да је од два наведена прописа пуно присутнији онај обимнији – АКЗ, из којег потиче 106 чланова. Кључ за установљавање њиховог идентитета дао је сам Радичевић. Наиме, једино се уз одредбе преузете из аустријске кодификације поред броја члана пројекта у загради налази и неки други број. Полазећи од података о коначном садржају нацрта које су оставили Хаџић, Лазаревић и Михановић, претпоставили смо да је могуће да број у загради означава члан АКЗ који регулише исту материју. Та претпоставка показала се као тачна. АКЗ је извор свих одредаба Радичевићевог нацрта, осим прописа о зеленаштву, скитничењу, пољској штети и клевети. Ретки наслови делова Радичевићеве несуђене кодификације такође су настали по узору на еквиваленте у изворнику. Четрнаеста глава првог дела нацрта зове се „О уништожењу кривице и преступљења и њиови казни” (у АКЗ „Von Erlöschung der schweren Polizey-Uibertretungen, und ihre Strafen”), а други одељак носи наслов „О судејскоме поступку у кривичнима и преступљења догађајима” (у изворнику „Von der Gerichtsbarkeit in Ansehung Schwerer Polizey-Uibertretungen”).²⁷

Прописи преузети из аустријског законика претрпели су мало садржинских измена. По садржини се могу поделити у две групе. Прву би представљале модификације одредаба изворника које не спадају у област кривичног права, док другој припадају измене кривичноправних норми.

Прва група подобна је за даље рашчлањивање на две подгрупе. Једна – много учесталија – могла би да се назове „неправном” и представља нужно претварање географских локација из АКЗ у мање или више одговарајући српски пандан. У другу подгрупу спадале би измене норми правне садржине.

„Наследне земље”, из којих се у случају извршења појединих преступа (нпр. подвођења у поврату, чл. 259 АКЗ) странац може протерати, Ради-

25. VII 1837 (немачки превод); АСАНУ, Грађа Историјског института, Заоставштина Алексе Ивића, кутија 28, И X, 120/3, исти истом (немачки превод); *Ilirske narodne novine*, br. 98, 9. XII 1837; *Allgemeine Zeitung*, No 362, 28. XII 1837; *St. Petersburgische Zeitung*, No 290, 22. XII 1837/5. I 1838, 1284.

27 Радичевићев нацрт, т. 93, 94; *Gesetzbuch über schwere Polizey-Uibertretungen (=Gesetzbuch)*, Wien, 1803, 132, 137.

чевић је, природно, заменио „Србијом” (чл. 297). У изворнику се домаћи држављанин може казнити протеривањем из покрајине (нпр. за подстицање занатлија на обуставу рада – чл. 229 АКЗ), док се у Радичевићевом нацрту прописује протеривање из места становања (чл. 244), иако би било смисленије да је ту стајао „округ”.²⁸

Иако Радичевић из аустријске кодификације није преузео установу судија за полицијске преступе (чл. 335 изворника),²⁹ у његовом нацрту нашли су места услови за обављање судијске дужности. Писац пројекта задржао је одредбу АКЗ (чл. 291) према којој судија не може бити онај ко није положио испит из кривичног законика, али уз додатак да ће се, док у Србији не буде било стручних правника, за судије бирати људи „здроваго разума и поштенога срца”. Радичевићев нацрт није први правни акт у ком се прописују такве квалификације за обављање судијске функције. Ваља се подсетити на упутство кнеза Милоша свом брату Јеврему за установљење шабачког и ваљевског суда од 1. VI 1823, у којем стоји да кнезови тих судова треба да буду „људи и честни, некористољубиви и безпристрасни, притом у судејским делима колико толико вешти и поштени”.³⁰ Први део овог члана Радичевићевог нацрта не би било на одмет довести у везу са вешћу из пештанских *Сербских народних новина* од 29. IX 1840 – да је Радичевић (тада у својству министра правде) наводно изјавио да у судовима Кнежевине од тог тренутка морају да буду правници. Можда је то био Радичевићев идеалистички план о будућности српског судства, за који је за неколико година касније сматрао да је остварив. У том смеру предузети су и неки конкретни кораци на нормативном плану: према Уредби о чиновницима од 5. III 1842, приликом запошљавања практиканата при судовима приоритет ће имати свршени студенти права.³¹

Модификација изворника правне природе има и у материјалном и у процесном делу Радичевићевог нацрта.

Измене материјалноправног карактера тичу се казни и облика виности.

Одредбе о казнама Радичевић је мењао или прописивањем друге врсте санкције или изменама износа новчаних казни. Чланом 228 АКЗ учесницима

28 Радичевићев нацрт, т. 85, 91; *Gesetzbuch*, 111, 127.

29 Према његовом нацрту (чл. 335), поступак против полицијских преступника водио би се пред среским старешином или (у градовима) директором месне полиције. Радичевићев нацрт, т. 95.

30 *Gesetzbuch*, 143; Радичевићев нацрт, т. 9; Д. Ђ. Алимпић, *Историјски развитак полицијских власти у Србији (1793–1869)*, Полицијски гласник, бр. 17, 1. V 1905, 119.

31 *Сербске народне новине*, бр. 78, 29. IX 1840; М. М. Поповић, *Судство у Кнежевини Србији (1838–1869): организација и основе судског поступка*, Београд, 2016, 43.

у штрајку запређен је затвор пооштрен „тесним затварањем”³² и постом, док Радичевићев нацрт (чл. 243) за њих предвиђа само лаки затвор.³³ Ако би се за „тесно затварање” могло претпоставити да је изостало из пројекта због тога што Радичевић с тим појмом није био упознат, остаје нејасно због чега у овој одредби нема поста, иначе присутног тамо где се среће и у изворнику. Осуђенима за подвођење у поврату је према АКЗ између осталог претило и провођење по округу с таблицом на којој је написано „због подвођења” или „због навођења на блуд” (чл. 259). Радичевић је према тој категорији осуђених био милостивији, прописавши да ће јавној порузи ходања с тим натписом бити изложени „само” у чаршији (чл. 297).³⁴ Она се у пресудама као место извршења понижавајућих казни (батинања) јавља већ у држави Првог српског устанка, а као таква постоји и касније, све до времена када је нацрт могао бити сачињен.³⁵

Код измена износа новчаних казни из аустријског законика може се уочити извесна правилност: суме којима Радичевић одвраћа потенцијалне извршиоце кривичних дела у талирима су увек петоструко или шестоструко мање од оних које изворник предвиђа у гулденима. На пример, власници ханова или крчмари који би своје угоститељске објекте стављали на располагање за блудничење, према АКЗ (чл. 260) кажњавају се са 25 до 200 гулдена, а Радичевић за исто дело предвиђа казну од пет до четрдесет талира (чл. 298). Законом забрањено коцкање у изворнику је санкционисано са 900 гулдена (чл. 266), а у Радичевићевом нацрту (чл. 310) са 150 талира. Однос вредности талир–гулден у Аустрији је у најранијој могућој години настанка нацрта (1834) био 1 : 1,5.³⁶ Из тога произлази да су Радичевићеве новчане казне у просеку номинално 3,67 пута мање од оних у изворнику.

32 У једној монографији о затворској установи у Владхајму може се пронаћи објашњење да је „тесни затвор” ћелија толико уска да у њој затвореник може само да стоји. A. Röckel, *Sachsens Erhebung und das Zuchthaus zu Waldheim*, Frakfurt am Main, 1865, 110.

33 Ради се о Радичевићевом преводу аустријског „простог затвора” (einfacher Arrest). У члану 11 Законика о злочинима и преступима он је дефинисан као боравак осуђеног у казненој установи, током којег му се оставља слобода избора активности, ако је у стању да се издржава сам или уз помоћ породице. *Gesetzbuch*, 9; W. Leitmaier, *Österreichische Gefängnissskunde mit Berücksichtigung des ausländischen Gefängniswesens*, Wien, 1890, 163–164.

34 Радичевићев нацрт, т. 85, 91; *Gesetzbuch*, 111, 127.

35 *Протокол и регистар Шабачког магистрата од 1808. до 1812. године*, прир. Р. Ј. Поповић, Београд, 2010, 28 (No 67), 35 (No 135); *Београдски суд 1819–1839*, прир. Б. Перуничић, Београд, 1964, 404; ДАС, ДС, деловодни протокол за 1836, бр. 78.

36 Радичевићев нацрт, т. 91, 92; *Gesetzbuch*, 127, 129; *Jurende's vaterländischer Pilger* 21/1834, 367.

С тим у вези намећу се два питања – који је од законодаваца био строжи и да ли је Радичевић износе мењао водећи рачуна да након измене буду вредносни еквивалент онима у изворнику.

У одсуству статистика и услед немогућности да се настанак нацрта прецизније временски определи, поуздан одговор на прво питање је врло тешко дати. Какав-такав оријентир дају поређења између познатих цена појединих животних намирница у Бечу из 1803. и Србији, у годинама могућег завршетка израде нацрта. У години доношења АКЗ, у Бечу се за крајцар (шездесетину гулдена) могло купити 17,25 лота (304,5 g) обичног пшеничног хлеба; фунта (560,12 g) маслаца коштала је 28, а говећег меса 11 крајцара. Мецен³⁷ пшенице коштао је крајем фебруара и почетком марта 1803. у престоници Аустрије 104 до 142, а кукуруза 100–124 гроша (1803. гулден = 30 гроша). У Србији се пак 1835–1836. ока (1,28 kg) тих артикала (наводимо их истим редоследом као у претходној реченици) могла набавити за 14–22 пара, 3,17 до 5,40 гроша, 28 пара до грош (40 пара), 7–18 и 9–12 пара.³⁸ Из тога следи да би бечке ханџије или крчмари за законски минимум своје санкције могли да купе 456,75 kg хлеба, 30 kg маслаца, 76,39 kg говедине, у просеку 384,04 kg пшенице и 416,9 kg кукуруза, а њихове колеге у Србији, рачунајући према пореском курсу у којем су била изражена давања држави (талир = 10 гроша = 400 пара), у просеку 142,22 kg хлеба, 14,92 kg маслаца, 45,95 kg говедине, 204,8 kg пшенице и 243,81 kg кукуруза. Према томе, делинквенти би по Радичевићевом нацрту у време његовог могућег настанка осетили око 40–50% мањи удар на буџет од бечких преступника у години издавања АКЗ.

Одговорити на друго питање умногоме је лакше, јер за средину тридесетих година у Аустрији постоји статистика цена неких животних потрештина. Пошто су у статистици подаци за аустријске покрајине наведени засебно, најреферентнији параметар за поређење биле би цене у Србији просторно најближој Војној граници, са којима би Радичевић био врло добро упознат. У Граници је 1834. просечна цена пшенице била 2,24, а кукуруза 1,46 гулдена по мецену, говедине 3,5 крајцара по фунти, а дрвета 3,23 гулдена по клафтеру (хвату, 3,39 m³). Исте године, у Србији су се кола (500 ока) дрва 1834. продавала за 4 гроша.³⁹ Граничар би тако за 25 гулдена могао да купи 686,23 kg пшенице, 1052 kg кукуруза, 240 kg говедине или 25,09

37 Аустријска мера за запремину житарица (61,49 литара).

38 *K.K. priv. Prager Intelligenz-Blatt*, No 11, 16. III 1803; *Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst*, No 126, 21. X 1845; D. Milić Miljković, *Trgovina Srbije 1815–1839*, Beograd, 1959, 325–327, 329, 331.

39 *Tafeln zur Statistik der Oesterreichischen Monarchie* 8/1835 (*Markt Durchschnitts-Preise in den Jahren 1834 und 1835*), D. Milić Miljković, *nav. delo*, 333.

тона дрва. Житељ Кнежевине би за пет талира, с друге стране, могао себи да приушти 8 тона дрва. Из свега наведеног да се приметити да је однос реалних вредности казни из АКЗ у Граници и оних из Радичевићевог нацрта у просеку, тамо где су ове друге у талирима петоструко мање, односно 1 : 4,01, што се сасвим приближава размери номиналних сума.

Чланом 224 изворника било је предвиђено да ће се онај ко пропусти да ухвати и задржи продавца украдене робе казнити уколико се тај пропусти десио његовом кривицом, док би према Радичевићевом нацрту (чл. 225) био кажњен ако „не успе” да га ухвати. Који је облик виности аустријски законик у овом случају захтевао, тешко је са извесношћу рећи, али аустријска правна теорија на обавезу купца није гледала престога. Она није постојала ако купац није обавештен о пореклу робе, а сматрало се да је купац испунио прописану дужност ако употреби средства која му стоје на располагању да би осујетио бекство продавца.⁴⁰ На основу тога може се закључити да онај ко нема тих средстава не би морао ни да се упушта у хватање и задржавање осумњиченог. Радичевићева формулација односног члана упућује на то да би одговарао и купац који употреби све што је у његовој моћи да спречи продавачев бег, али му то не пође за руком, на пример, због брзине и снаге овог последњег.

У сфери процесног права, Радичевић је у нацрту изменио изворникову хијерархију судских инстанци у поступку за преступе и неке одредбе о стварној надлежности.

Према АКЗ (чл. 292), за суђење поводом извршених полицијских преступа био је предвиђен следећи хијерархијски редослед: среска политичка власт – Врховно земаљско надлештво (*Landesstelle*)⁴¹ – Дворска канцеларија (*politische Hofstelle*). Радичевић се, насупрот томе, определио за четворостепеност судских инстанци: срески старешина / директор полиције – окружни суд – Совјет – Кнежевска канцеларија.⁴²

Није тешко наслутити због чега је Радичевић уметнуо окружни суд као коректив суђењу среских старешина. На овом месту се ваља подсетити да њих Турски устав оставља без права кажњавања због често испољаване самовоље коју доноси батина у њиховим рукама. Такође се треба сетити да

40 Радичевићев нацрт, т. 84; *Gesetzbuch*, 109; J. Kudler, *Erklärung des Strafgesetzes über schwere Polizey-Uebertretungen, mit Berücksichtigung der daselbe sich beziehenden, später erlassenen Gesetze und Erläuterungen* I, Wien, 1827, 382; F. X. J. F. Nippel, *Erläuterung des Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches für die gesammten deutschen Länder der österreichischen Monarchie* III, Grätz, 1831, 100.

41 Чинили су га управник аустријске наследне земље и његов савет, а било је највиши орган власти у покрајинама за сва питања, изузев војних и финансијских.

42 Радичевићев нацрт, т. 95; *Gesetzbuch*, 143

је, чак и када је лишавање капетана судске власти произвело последицу у виду поприличне разузданости народа, било отпора враћању среским начелницима права суђења за прекршаје, а да се на Полицијску уредбу (1850), којом је то учињено, „роптало” и годинама након њеног доношења.⁴³

За разлику од Дворске канцеларије, Врховно земаљско надлештво у нацрту није могло да добије сасвим адекватног парњака. Србија није била сложена држава, па самим тим није ни имала установу тог типа. Осим тога, немогуће је, с обзиром на различитост државних устројстава Аустрије и Србије, било пронаћи орган чије би се место у систему организације власти савршено подударало са Врховним земаљским надлештвом. Стога је оно морало бити претворено у неко средишње тело које би по својој улози могло да буде само донекле одговарајућа замена за *Landesstelle*.

Као такав се наметнуо Совјет, чији је значај управо у годинама могућег настанка нацрта врло осетно порастао. Према члану 45 Сретењског устава, он је „највиша власт у Србији до књаза”, члан 49 предвиђао је да су Совјету подређене све власти, осим владара, с којим је требало заједно да обавља законодавну власт, а предвиђено је да буде највиши суд у земљи (чл. 78). У Устројенију Државнога совјета, донетом након укидања првог српског устава (29. VI 1835, чл. 1), задржана је одредба његовог 45. члана, иако је улога Совјета значајно умањена; поред предмета о којима може да одлучује без одобрења кнеза (нпр. пријем у држављанство, старање о одржавању јавног реда и мира, прегледање годишњих извештаја разних органа и сл.), у оним важнијим (издавање закона, увођење нових установа, суђење чиновницима, изрицање пуноважних пресуда на казну од преко 50 штапова) коначна реч припадала је кнезу.⁴⁴

Разматрања о адекватности замене Врховног земаљског надлештва Совјетом добар су шлагворт за почетак излагања о изменама одредаба из-

43 С. Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада (1838-1858)*, Београд, 1912, 39–40; Н. Христић, *Мемоари (1840–1862)*, прир. В. Христић, Београд, 2006, 125; *Град Светозарево 1806–1915*, прир. Б. Перуничкић, Београд, 1975, 786. У нацрту Полицијске уредбе који је Илија Гарашанин као министар унутрашњих дела 10. IX 1849. предао на преглед Државном савету, уместо среских старешина, полицијским преступницима би у првом степену судио срески полицијски суд, састављен од среског начелника и три кмета из различитих општина. Вид. И. Крстић Мистрицеловић, *Доношење и значај Полицијске уредбе из 1850. године*, Безбедност 1–2 (2009), 418; ДАС, ДС 87/1850, нацрт полицијске уредбе из 1849 (чл. 9).

44 *Зборник закона и уредаба у Књажеству Србији*, 30 (1877), 9–10, 61–62. У према српским приликама донекле прилагођеном преводу француског Законика о грађанском поступку (*Code de procedure civile*) из 1806, делу Лазара Зубана, Совјет је добио надлежности француских Апелационог и Касационог суда. Вид. У. Станковић, *нав. дело*, 401.

ворника о стварној надлежности. У аустријској кодификацији је за пријем кривичне пријаве за чланство у тајним друштвима, кршење прописа о цензури, навођење поданика на исељавање у стране земље, подстицање потчињених на противљење власти и покушај самоубиства (чл. 286 изворника) а у нацрту то потпада под надлежност Совјета (чл. 331).⁴⁵

Друга „процесна измена” тиче се категорија лица изузетих из надлежности редовних судова за полицијске преступе. Из Радичевићевог нацрта (чл. 329) су као окривљени за које они не би били надлежни изостављени племство, лица у служби земаљских кнежева и лица са завршеним факултетом.⁴⁶ Разлог изостанка прве две категорије из пројекта сасвим је јасан – у Србији није постојало племство, нити је планирано његово увођење, иако је таква идеја постојала у главама појединих старешина и у време када је нацрт већ могао бити и готов.⁴⁷ Лица са факултетским дипломама (попут Куниберта) су, с друге стране, били ендемска појава, без изгледа да се то у догледно време промени, и стога такав изузетак не би био оправдан.

Зеленаштво је у време настанка нацрта већ било довољно распрострањено да би његово уношење у кривични законик било сасвим оправдано. Да је тако, говори и доношење указа од 29. маја 1836, којим се забрањује давање у залогу куће с окућницом и нужним минимумом сточног фонда.⁴⁸ Покушај откривања из које публикације би Радичевић могао да преузме текст ПЗ завршио се неславно. Број тих публикација до израде нацрта је толики да се до евентуалног проналаска неког извора који би указао на траг о наслову који садржи ту кратку кривичноправну уредбу не може ни наслутити где је Радичевић нашао њене одредбе.⁴⁹ Од 39 чланова Патента о зеленаштву, у нацрт је инкорпорисано 19. Преузете одредбе регулишу појам законитог уговора о зајму (чл. 3, 6 и 7), појавне облике зеленаштва

45 Радичевићев нацрт, т. 94; *Gesetzbuch*, 141.

46 Радичевићев нацрт, т. 94; *Gesetzbuch*, 140.

47 Р. Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, Београд, 2004, 55.

48 М. Кулаузов, *Покушаји да се законским путем ублаже последице зеленаштва у Србији XIX века*, Зборник радова „Хармонизација грађанског права у региону”, ур. Д. Марковић Бајаловић, О. Антић, Источно Сарајево, 2013, 120.

49 До најраније могуће године настанка нацрта, рачунајући и различита издања једне те исте публикације, интегрални текст ПЗ објављен је најмање 23 пута, при чему списак врло вероватно није коначан, будући да су нам остали недоступни неки наслови чија су ранија или каснија издања садржала ову уредбу (Нпр. J. B. Stephantschitsch, *Anleitung zur Ausübung des Militair-Richteramtes nach den für die k.k. Armee erflossenen Gesetzen I*, издања из 1826. и 1828).

(чл. 8–10, 38), казне за ово кривично дело (чл. 11–18) и судски поступак који се поводом њега води (чл. 22–25).⁵⁰

ПЗ је у нацрт пресађен са врло мало измена. У члану 261 нацрта прогон осуђеног зеленаша који је дело извршио под извесним отежавајућим околностима (поврат, бављење лихварењем у виду заната, финансијска пропаст дужника, злоупотреба дужникове слабоумности, давање зајма под условом његовог повраћаја након смрти родитеља дужника) врши се из Србије уместо из „наследних земаља”. Онај ко изврши такав квалификовани облик кривичног дела, према ПЗ (чл. 17) ће с таблицом „због зеленаштва” бити вођен по округу, док Радичевић само наводи да извршиоцу прети „јавно изложење на углед” (чл. 261).⁵¹ Патент посебно старање о предупређењу лихварства поверава фискалним службама (*Fiscalamt*) (чл. 23),⁵² а у Радичевићевом нацрту та обавеза припада „чувару ипотечни регистара” (чл. 338).⁵³

Одредница „Ипотечни чувар” постоји у регистру нацрта грађанског кодекса на којем се радило кад и на кривичном, као и на више места у Зубановом пројекту законика о грађанском поступку (чл. 678, 679 и 773). Ради се о француској установи, на коју су законописци наишли у две кодификације те земље (Грађанском законик у и Законик у грађанском поступку). Према Закону о организацији и чувању хипотека (*Loi relative à l'organisation de la conservatio des hypothèques*) од 21. вантоза године VII (11. III 1799), чувар хипотека био је надлежан за извршавање формалности у вези са чувањем хипотека и остваривањем заложних права, установљених у корист државне благајне.⁵⁴ Како те службе у Аустрији није било, а не помиње је ни ФКЗ, сасвим је извесно да је у нацрт доспела преко неког од два пројекта, састављена по моделу француских кодификација.

Пре упуштања у разматрања о утицају ФКЗ на Радичевићев нацрт, потребно је разрешити једно претходно питање. Како несуђени творац српског кривичног кодекса није знао француски, али јесте немачки, одредбе

50 *Sr. k.k. Majestät Franz des Zweyten politische Gesetz und Verordnungen für die oesterreichischen, böhmischen und galizischen Erbländer* XX (1807) (=PGV), 132–139, 146.

51 Радичевићев нацрт, т. 87; PGV, 136–137.

52 Аустријско покрајинско надлештво које је заступало финансијске интересе земаљских кнежева у односима са државном благајном, цркви у финансијским споровима са њиховим патронима, а као својеврсни „адвокат брака” бранило је потребу његовог очувања у бракоразводним парницама.

53 Радичевићев нацрт, т. 95; PGV, 139

54 АСАНУБ, ИЗ, ЗНК 7966/II-14, регистар нацрта грађанског законика, под „Ипотечни чувар”; 7966/16, нацрт Законика о грађанском поступку Лазара Зубана, т. 50, 58; J. B. Duvergier, *Collection complète des lois, décrets, ordonnances, réglemens, et avis du Conseil d'État* XI, Paris, 1825, 179.

француске кодификације морао је да пронађе у неком од њених немачких превода. Од нама доступних, то би могао да буде само Бланшаров *Кривични законик Француске*, пошто се на више места у Радичевићевом нацрту појављују српски преводи речи или синтагми које употребљава једино Бланшар и реченични обрти који врло наликују онима из његовог дела.⁵⁵

Из ФКЗ Радичевић је у свој нацрт унео 17 чланова који се односе на преступе против земљишне својине и клевету. Из прве од наведених група, у пројекту су се нашли обарање или уништавање стабала, плодова, калема, стаја, пољопривредних алатки, пастирских колиба и каменова међаша (чл. 444–448, 451, 456), одсецање жита (чл. 449, 450), изазивање поплаве на туђем земљишту (чл. 457), недозвољен прелазак људи или стоке преко туђег имања (чл. 475), тровање или убиство рибе и разних врста стоке (чл. 452 и 453) и неискорењивање гусеница из баште (чл. 471).⁵⁶

Измена у односу на изворник има много више него што је то случај код преузимања из аустријског законодавства. У идентичном облику задржана су само три члана ФКЗ у којима је дато биће кривичних дела којима су посвећени. Међутим, ниједан члан француске кодификације којим се прописују неке санкције није остао неизмењен. Но пре кажњавања је потребно утврдити за шта се уопште изриче казна и који су услови за њено изрицање. Терминологијом кривичног права, то су законски опис кривичног дела и услови кажњивости. Како је и на том пољу било Радичевићевих интервенција, даље излагање започеће се њима.

Док ФКЗ у члану 450 говори о извршењу дела из тог и претходних шест чланова из мржње према јавном службенику и његовој служби, квалификујући такво понашање као преступ – кривично дело средње тежине⁵⁷ – Радичевић не наводи објекат „мрзости или пизме”, штити од њих само

55 Види нарочито Радичевићеве преводне чланове 475, став 10 (чл. 236 нацрта) и 368 (чл. 274 нацрта) и реченичне конструкције у преводима чланова 369 и 372 (у нацрту 275 и 278); Радичевићев нацрт, т. 85, 89; W. Blanchard, *Criminal-Gesetzbuch Frankreichs II: Gesetzbuch über Strafen*, Köln 1812, 86–87, 118. Радичевићев текст упоредили смо, поред Бланшаровог, и са следећим преводима: F. C. Flaxland, *Criminal-Gesetzgebung des französischen Reichs II*, Straßburg–Paris, 1810; B. Willmann, *Napoleon I peinliches Gesetzbuch*, Köln 1810; T. Hartleben, *Napoleons Peinliches und Polizey Strfagesetzbuch*, s.l. 1811. Недоступна су нам, ако је веровати библиографијама, остала два превода – J. Birnbaum, *Strfagesetzbuch des französischen Reichs*, Trier 1811; G. L. F. Hundrich, *Straf-Codex für das französische Reich*, Magdeburg 1811, и један немачки коментар француске кодификације – J. W. A. Rosenthal, *Wesentliche Grundsätze des Strafgesetzbuchs Frankreichs*, Hamburg, 1812.

56 *Code pénal* (=CP), Paris, 1810, 104–107

57 У ФКЗ кривична дела се деле на злочине (најтежа), преступе (средња) и иступе (најлакша).

зелена жита, а ту недозвољену радњу подводи под квалификацију злочина јавног насиља (чл. 232). Изворник разликује усмрћивање стоке или рибе на имању оштећеног, на поседе извршиоца и на осталим местима (чл. 453), док се у нацрту као заштитни објект помине само „марвинче” убијено унутар или ван граница власникове земље (чл. 238).⁵⁸

Да би онај ко пожње или обере туђе жито или покоси туђу ливаду за то сносио санкцију, према нацрту (чл. 231) је било потребно да за то нема „препоруку” њихових власника, док изворником није прописана та претпоставка (чл. 449). Да ли је законописац хтео да отклони сумњу да би под удар закона могли да потпадну најамни радници? Не може се разлучити ни шта је била Радичевићева намера приликом израде члана 240. нацрта, којим је предвиђено да ће сопственик баште одговарати за неистребљивање гусеница у случајевима када је та обавеза прописана законом. Та одредба узор има у члану 471, став 8 ФКЗ, који не прописује никакав услов за кажњивост дела.⁵⁹ Формулација из нацрта указује на то да је несуђени кодификатор сматрао да домаћинов немар може да остане без кривичноправних последица ако му закон не налаже супротно понашање,⁶⁰ али не би се олако смела искључити ни могућност да је додатак плод „преводиљачке слободе”, којој је Радичевић и иначе био склон.⁶¹

Измене казни суштинске су природе и не свде се на пуку замену валуте и новчаних износа. Вршене су или заменом врсте казне или, тамо где је оригинална санкција задржана, променом њеног распона и/или степена или додавањем/изостављањем неке казне.

Горе поменуто наношење штете на туђој њиви или ливади (чл. 449), према изворнику се кажњава затвором од шест дана до два месеца, што је Радичевић заменио алтернативним казнама од 25 батина или две до десет талира. Судска пракса која претходи нацрту пружа пример телесне казне

58 Радичевићев нацрт, 84–85; СР, 105–106; *Суђења у Пожаревачком магистрату (1827–1844)*, прир. С. Максимовић, Пожаревац, 1973, 21; *Магистрат Нахије ужичко-соколске: судски протокол 1832/33*, прир. Н. Живковић, Ужице, 1997, 184; *Протокол магистрата: Суд Нахије београдске 1828–1839*, прир. В. Павић, Сопот, 2010, 61.

59 Радичевићев нацрт, т. 84–85; СР, 111.

60 На масовније запуштање имања власт је реаговала претњом казнама. Српски општенародни суд пренео је 7. VIII 1831. Ваљевском магистрату кнежеву заповест да се народ опомене на сакупљање летине, како се не би суочио са телесним казнама. Вид. *Ваљевски магистрат 1824–1831: документа*, прир. Н. Радосављевић, Ваљево, 2008, 188–189.

61 Тако, рецимо, у преводу члана 267 аустријског законика (у нацрту чл. 311) Радичевић као пример непочинства пијанице које би нарушило спокој грађанства наводи убиство, за разлику од изворника, који инкриминисано понашање оставља необјашњено. Радичевићев нацрт, т. 92, *Gesetzbuch*, 130.

истоветне Радичевићевој за врло слично дело. Пресудом од 1. III 1832. београдски суд изрекао је због преоравања комшијине баште Стојану Николићу Палилулцу казну од 25 батина.⁶²

За уништавање алата за обраду земље, стаја или чуварских колиба у ФКЗ (чл. 451) запрећена је казна од једног месеца до једне године затвора, док би извршиоца тог дела према Радичевићевом нацрту чекао строжи затвор од три до шест месеци (чл. 233).⁶³ ФКЗ није познавао различите врсте затвора, а Радичевић је ту санкцију вероватно пронашао у члану 6 АКЗ. Тамо је строжи затвор (или затвор другог степена) објашњен као казна лишења слободе, током чијег издржавања окривљени на ногама носи лако гвожђе, има један топли оброк дневно, а од пића само воду.⁶⁴

И у ФКЗ (чл. 453) и у нацрту (чл. 238) убијање туђег грла стоке унутар поседа његовог власника санкционисано је затвором, с тим да се у овом другом испред те казне наводи да је „лака“ и она је, за разлику од изворника, за то дело супсидијарна, а примарне су телесна казна или два до десет талира. Извори говоре да је пре израде нацрта убијање туђе животиње посматрано као уништење туђе ствари и за собом повлачило само грађанскоправну санкцију – накнаду штете.⁶⁵ Међутим, у писму „капетану Мијаилу“ (Ђорђевићу, здвигдском?) од 7. I 1831, забележеном у протоколу Поречког магистрата, стоји да је наложено да се четворица преступника који су убили два јелена и једну кошту (ове животиње штити и односна одредба ФКЗ) „у нашој шуми“ строго казне и у случају да понове преступ предају врховној власти. Запис открива да је претња строгом казном изазвана кршењем „врховне уредбе“, а да ли ју је подстакло и место лишавања живота племените дивљачи, не може се разабрати.⁶⁶

Пошто у одломку Радичевићевог нацрта нема посебног дела о казнама за преступе, не може се рећи да ли је у њему као мера безбедности постојао

62 Радичевићев нацрт, т. 84; СР, 105; *Београдски суд*, 558.

63 Исто. За оштећење туђег свињца Ђорђу Миловановићу из Лукавице је 13. XII 1828. изречена казна од 25 батина. Вид. *Протокол магистрата: Суд Нахије београдске 1828–1839*, 95.

64 *Gesetzbuch*, 10.

65 *Суђења у Пожаревачком магистрату*, 21, 24; *Магистрат Нахије ужичко-соколске: судски протокол 1832/33*, 177, 184; *Протокол магистрата: Суд Нахије београдске 1828–1839*, 61, 145.

66 Радичевићев нацрт, т. 85; СР, 106; *Суђења у Пожаревачком магистрату*, 21; *Магистрат Нахије ужичко-соколске: судски протокол 1832/33*, 184; *Протокол магистрата: Суд Нахије београдске 1828–1839*, 61; *Протокол магистрата Нахије поречке (1828–1832)*, прир. Н. Плавшић, А. Миловановић, Неготин, 2012, 162.

полицијски надзор. Ако и јесте, у члану 237 нацрта, који регулише тровање рибе или стоке га нема, што је одступање од норме узора из ФКЗ (чл. 456).⁶⁷

Не може се поуздано утврдити да ли је новчаним казнама од француског законописца склонији Радичевић претварајући франке у талире знао за однос њихових вредности. Према страним тарифама из 1833–1834. талир је вредео 5,12 – 5,20 франака. Законски минимум новчане казне за недозвољен прелазак људи или стоке преко туђег имања у нацрту је био један талир, а у ФКЗ шест франака, што би навело на помисао да српски законописац формулише свој износ према реалној вредности новчане суме у изворнику. Тој помисли насупрот стоји законски максимум казне, који је номинално исти у оба текста у различитим монетама (десет франака, односно талира). Просечна цена пшенице у Француској је у години доношења ФКЗ била 19,60 франака по хектолитру, што значи да је законски максимум ове санкције тада био једнак вредности 51,02 kg те житарице, чак осам пута мање него што би се у Кнежевини за десет талира могло купити у могућим годинама настанка Радичевићевог нацрта.⁶⁸

Помена су вредне још неке измене изворника, углавном из сфере процесног права. Кривично гоњење за недозвољен прелазак преко туђег поседа док су плодови на њему необрани предузимало би се према нацрту на захтев оштећеног (чл. 235), а ФКЗ (чл. 475, ст. 9) не говори о начину покретања поступка за то дело. Из члана 236. нацрта изостао је први став норме према којој је скројен – ст. 1 чл. 370 ФКЗ – да нико не може бити кажњен за клевету ако је нека његова тврдња правно доказана. За случај да таквог доказа нема, ФКЗ у члану 371 прописује казне, а у нацрту је то одсуство тек основ за подизање тужбе за клевету.⁶⁹

Од нацрта једва старији ГКЗ био је извор два члана одломка Радичевићевог текста (чл. 306 и 309). Они се односе на скитничење и просјачење. У члану 306 нацрта даје се законска дефиниција скитнице. То би било лице чије је боравиште непознато, а нема посао и средства за живот. Одредба грчког кодекса којој то одређење дугује свој настанак (чл. 664) за скит-

67 Радичевићев нацрт, т. 85; СР, 106. Аутор нацрта, с друге стране, предвиђа могућност поопштрења казне ако је извршилац дело учинио из пакости или мржње према оштећеном, што би такође могло да се подведе под прилагођавање оригиналне норме друштвеној стварности у Србији.

68 Радичевићев нацрт, т. 85; СР, 114; *Εφημερίς της κυβέρνησεως του Βασιλείου της Ελλάδος/Regierungs-Blatt des Koenigreichs Griechenland (=Regierungsblatt)* № 3, 12. III 1833; C. Noback, F. Noback, *Vollständiges Taschenbuch der Münz-, Maass- und Gewichts Verhältnisse, der Staatspapiere, des Wechsel- und Bankwesens und der Usanzen aller Länder und Handelsplätze*, Leipzig, 1850, 748; A. Legoyt, *Prix et salaires en France à diverses époques*, Journal de la Société de statistique de Paris 4 (1864), 202.

69 Радичевићев нацрт, т. 85, 89; СР, 85, 114.

ницу сматра и онога ко има само привремена места боравка и предвиђа чување већ познатих, опасних и сумњивих скитница у полицији. Чланом 309 нацрта регулише се квалификовани облик скитничења/просјачења: затицање скитнице или просјака с оружјем, алатом за обијање врата или робом вреднијом од 10 талира за коју не могу да докажу основ стицања. У законуку-даваоцу (чл. 666) као потенцијални извршиоци тог кривичног дела наведени су и лењивци и путујући забављачи, а осумњичени би морали да пруже објашњење о пореклу новчаног износа већег од 50 драхми или ствари чија је вредност изражена у злату.⁷⁰

Према тарифи страног новца коју је 8. фебруара 1833. издала грчка влада, талир се мењао за 5,78 драхми, што представља више од индиције да је Радичевић приликом састављања нацрта знао за курс једне монете према другој. За покушај установљевања који би од скитница са собом могао да носи вреднију робу без опасности од доласка под удар закона од помоћи је статистика. У једном допису из Грчке, објављеном у немачкој штампи из октобра 1833 (године доношења ГКЗ), наводи се да је цена хлеба у тој земљи 20 лепта (стоти део драхме) по оки. У табели недељног следевања за грчке морнаре, датој као прилог Уредби о организацији морнарице (περί διοργανισμοῦ του Βασιλικού Ναυτικοῦ) од 3. XI 1833, утврђује се да је малопродајна цена соли 10, а дрва за огрев 2,5 лепте по оки. Из објаве грчког Министарства финансија о располагању воденичним каменовима на Милосу од 15. XII 1834 (године ступања ФКЗ на снагу) може се израчунати да би просечна цена тог артикла била 4,75 драхми. Рачуница која из тога производи изгледа овако: грчки скитница не би кривично одговарао ако се затекне са новцем у вредности 195,31 kg хлеба, 390,63 kg соли, 6,4 тоне дрва или 10,53 воденична камена. Ако се зна да је у Србији према расположивим подацима средња цена соли за 1834–1835. била 27 пара по оки, а воденичног камена 1836. 883 гроша, из тога би следило да српски скитница код себе не би требало да има ствари вредније од 284,44 kg хлеба, 189,63 kg соли, 16 тона дрва или деветину воденичног камена, уколико жели да избегне кажњавање. Према томе, да би се могао заузети резолутан став о томе који од текстова има строжи третман према скитници са робном сумњивог порекла, неопходни су додатни статистички подаци.⁷¹

Остала три члана пројекта посвећена скитничењу нису позајмице из страних кривичних законика. Њихов садржај може се видети у правним изворима Кнежевине насталим пре израде нацрта. То превасходно важи за

70 Радичевићев нацрт, т. 92; *Beilage zu № 3 des Regierungsblattes des Koenigreichs Griechenland* (1834), 105–106.

71 *Regierungsblatt*, № 3, 28. II 1833; № 39, 6. XII 1833; № 42, 25. XII 1834; D. Milić Miljković, *nav. delo*, 332, 334.

одредбу члана 306 нацрта да ће први пут ухваћени скитница бити кажњен с 15 батина, а повратник са 25. Казне изрицане за скитничење касних двадесетих година управо се крећу у том распону: из протокола београдског суда за 1828. може се сазнати да је Таса Ђорђевић, терзијски момак, због скитања по кафанама, картања и лумповања кажњен са 15 батина, а пресуда истог суда Алекси Михаиловићу из истог протокола за 1831. због скитања „по Турцима” и вођења рђавог живота гласила је 25 батина. Да су скитнице исте казне трпеле и раније, сведочи и казивање Вука Караџића у *Грађи за српску историју нашега времена* (1828) да главни кмет може скитницама да удари до 25 батина. Узевши све ово у обзир, одредба члана 253 Полицајног законика из 1850, према којој се скитничење кажњава са 15 до 25 батина, није ништа друго до кодификација тада већ увелико укоренење праксе. Треба напоменути да, премда аустријским кривичним законом није прописано телесно кажњавање скитница, оно није било непознато аустријским партикуларним правима – тако, на пример, указ тиролске Земаљске управе (Губернијума) од 1. IV 1794. предвиђа да се скитницама Ромима може ударити 10 батина.⁷²

Протеривање скитнице – домаћег држављанина из места где је ухваћен, а странца из земље (чл. 307, 308) – такође се може сусрести у изворима који временски претходе нацрту. Врло илустративан пример примене те казне може се уочити у запису под редним бројем 220 протокола београдског суда за 1826. који бележи како су неке од скитница похватане у том граду протеране у друге вароши, а неке „из овог пашалука”. Скитнице се протеривањем кажњавају и према неким аустријским прописима (види нпр. указ Земаљске управе за Унутрашњу Аустрију од 11. IV 1787, декрет Дворске канцеларије од 30. VII 1820, указ чешког Губернијума од 16. VII 1834).⁷³

Скитница би могао да избегне протеривање ако за њега зајемчи „поштен човек” или га затражи кмет његовог (скитничиног) места рођења (чл. 308 нацрта). Јемство је скитницама могло да послужи као спас од протеривања и пре састављања нацрта. У члану 22 Едикта кнеза Милоша за

72 Радичевићев нацрт, т. 92; G. Lienbacher, *Das österreichische Polizei-Strafrecht*, Wien, 1873, 82; В. С. Караџић, *Историјски списи* I, Београд, 1969, 100; *Београдски суд*, 405, 472; В. Јовановић, *Прогон скитница као мера контроле урбаног простора у Краљевини Србији*, *Просторно планирање у југоисточној Европи (До Другог светског рата)*, ур. издања Б. Миљковић Катић, одг. ур. С. Рудић, Београд, 2011, 458.

73 Радичевићев нацрт, т. 92; C. Fauler, *Gesetze, Verordnungen und Vorschriften für die Polizey-Verwaltung im Kaiserthume Oesterreich* IV, Wien, 1827, 396; A. Zaleisky, *Handbuch der Gesetze und Verordnungen welche für die Polizey-Verwaltung im österreichischen im österreichischen Kaiserstaate* III, Wien, 1854, 499; G. Lienbacher, *op. cit.*, 82; В. Крестић, Н. Петровић, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, Београд, 1973, 80, 274.

чланове магистрата од 1. I 1828. прописано је да скитнице могу боравити у градовима само ако имају доброг јемца, а иста одредба понавља се седам и по месеци касније у наредби Јеврема Обреновића Шабачком магистрату, издатом управо због умножавања скитница и њихових недела. Да претња скитницама из два поменута акта није била мртво слово на папиру, доказ је белешка из протокола београдског суда бр. 130 за 1828, према којој ће бећар Вучко Ђорђевић, кажњен због пружања отпора ноћној патроли, себи морати да пронађе јемца ако намерава да остане у Београду.⁷⁴ Та забелешка одличан је повод да се истакне разлика између две врсте јемства за скитнице – превентивног јемчења, нужног да не би наступила санкција, и накнадног, којим се избегава њено извршење. Првој групи припадало би оно које се спомиње у Едикту и Јевремовој наредби, а другој оно из Радичевићевог нацрта.

Одредба да кмет скитничиног места рођења може да затражи слање осуђеног „вагабунда” у то место, ван сваке сумње није настала под страним утицајем. Иако аутор овог дела није наишао на примере таквих молби, она се свакако савршено уклапа у тадашњу улогу кмета као заштитника својих сељака подвргнутих кривичном поступку. Господар села био је заштитник својих сусељана подвргнутих кривичном поступку: сведочио је у њихову корист, молио да се пусте из притвора или ослободе казне, јемчио за њихово будуће добро владање итд.⁷⁵

Фрагмент регистра непознатог нацрта кривичног законика

Одломак регистра нацрта кривичног законика за сада неутврђеног идентитета, који се чува заједно са непотпуним Радичевићевим нацртом, написан је писарским рукописом на два листа хартије, димензија 21,4 x 26,6 cm. Први лист исписан је само с једне стране и на њему се налазе одреднице „Чиновник (јавни)” и „Чета (оружана)”. Други лист садржи текст на обе стране – на једној је одредница „Чиновник јавни”, а на другој „Чувар јавни”.

У одредницама је укратко препричан текст чланова који се на њих односе. Помоћу тога могуће је у већој или мањој мери реконструисати 22 члана пројекта кривичног законика поводом којег је регистар сачињен. У тим члановима налазе се поједина кривична дела против службене дужности (примање мита, чиновничка трговина, крађа или утаја државног новца,

74 Д. Ђ. Алимпић, *нав. дело*, ПГ, бр. 20, 22. V 1905, 179; Т. Живановић, *Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његов и њеног кривичног правосуђа од 1804. до 1865*, Београд, 1967, 68; *Београдски суд*, 407.

75 В. Петрић, *Кривична дела похаре и утаје за време прве владе кнеза Милоша*, *Анали Правног факулета у Београду* 3–4 (1965), 304–306.

злоупотребе приликом издавања јавних исправа и сл.) и државе (удруживање у разбојничке чете ради плачкања државне имовине и одавање државне тајне). Садржина одредница одаје ФКЗ као изворник свих у њима наведених чланова.⁷⁶ Искључиво због тога што се зна да је у време рада прве кодификаторске комисије ФКЗ фигурирао као основа будућег српског законика делује вероватније да је у питању регистар њеног нацрта. Било би исхитрено и непромишљено заузети резолутан став да је тако, пошто је садржина првог дела Радичевићевог нацрта безмало потпуна непознаница.

Очигледно је да у нацрту француска кодификација није преузимана механички, јер се бројеви њихових чланова не поклапају. Поред тога, постоји солидна подлога за претпоставку да је више чланова изворника спајано у један. Наиме, опис дела из чланова 108 и 109 нацрта указивао би на то да су оба регулисала „кварење јавних, потврђених судских или трговачких писама” од стране чиновника, што се у КЗ налази у чл. 147, при чему су тамо као извршиоци тог дела наведена „сва друга лица” (изузев чиновника).⁷⁷

Казне из непознатог нацрта и КЗ за иста кривична дела се у извесној мери разликују. У неким случајевима нацрт задржава санкцију из законика-даваоца, али не и њену оштрину. Код неких кривичних дела је пак измењена и сама казна.

Чиновник осуђен за изнуду у изворнику се кажњава дванаестином до четвртине вредности одузете ствари и накнаде штете (чл. 174), а у нацрту половином (чл. 136). За примање мита би се чиновник према нацрту (чл. 139), уз трајну забрану обављања позива, суочио са новчаном казном у висини вредности примљеног поклона, а у изворнику се кажњава његовом двоструком вредношћу (чл. 177).⁷⁸

Израда или употреба лажне путне исправе, у зависности од тежине извршеног дела, према нацрту (чл. 121) доноси извршиоцу робију првог или другог степена. У одговарајућем члану КЗ (156) нема те казне, нити француски кодекс уопште степенује робију. То чини АКЗ (чл. 11. првог дела), што би била сасвим добра индиција да је он коришћен приликом састављања нацрта.⁷⁹

За крају излагања о регистру намеће се питање да ли је и он претрпео утицај неког страног текста исте врсте. Тај посао отежава немала веро-

76 Упореди одломак регистра непознатог кривичног законика са чл. 80, 96–99, 145–146, 155–156, 167–172, 174–177 и 184 КЗ. СР, 20, 23–24, 36–39, 41–45.

77 Регистар, под „Чиновник (јавни)”; СР, 37.

78 Регистар, под „Чиновник јавни”; СР, 42, 44.

79 Регистар, под „Чиновник (јавни)”; *Gesetzbuch über Verbrechen*, Wien, 1803, 13–14; СР, 38–39.

ватноћа лошег превода појма из КЗ, због којег би било тешко лоцирати израз-парњак. Упркос томе, са релативно високим степеном извесности би се могло тврдити да је регистар имао узор, и да је то био предметни индекс Бланшаровог превода КЗ. Ту тврдњу поткрепљују подударност назива двеју одредница [„Чета (оружана)” – „Bande (bewaffnete)”], велика сличност текстова унутар њих и поређење између описа садржаја чланова 74, 118, 131–134, 137 и 144 нацрта и њихових француских узора (чл. 80, 155, 169–172, 175 и 184) које обелодањује веће или мање угледање творца регистра на Бланшара.⁸⁰

Закључна разматрања

Без обзира на то што је о самим почецима рада на кривичном законуку много писано, та тема није исцрпљена. До сада коришћена грађа тешко да би могла да снабде истраживаче материјалом за попуњавање повеликих празнина, а трагови постојања нових извора воде претежно ка страним архивима.

Радичевићев нацрт и регистар показују да се први писци законика нису определили за комплетно пресађивање једног страног кривичног кодекса. Били су наклоњенији стварању мешавина са неједнаким уделима саставних чинилаца. Сам тај приступ показатељ је да често и жестоко нападана нестручна фаза кодификаторског рада има и своје добре стране – марљивост кодификатора и свест да се до најбољих решења чешће долази консултовањем разноврсног материјала. Судећи по ономе што се нашло у његовом нацрту, Радичевић је умео добро да процени рецептибилност прегледане грађе. У пројекту једва да се може наћи нека кажњива радња која би била непозната дотадашњој судској пракси или бар незамислива у (релативно) блиској будућности. Кодификатор похвалу заслужује и за преузимање Патента о зеленаштву, подзаконског акта. Предуслови за то су или (врло) добар ниво познавања аустријског законодавства или труд уложен да се дозна за једну уредбу. Да је Радичевићев нацрт постао српски кривични законик, десило би се чак и то да у некој материји буде потпунија кодификација од свог изворника. Лихварење би у Србији било саставни део кодификованог кривичног права, док је у Аустрији било препуштено посебном кривичноправном пропису.

Мера заступљености норми страних законика у Радичевићевом нацрту открива став његовог творца о најподеснијем моделу за будућу српску кодификацију. Доказ више у корист тога је и обим измена одредаба изворника,

80 Регистар, под „Чета (оружана)” , „Чиновник јавни”, „Чиновник (јавни)” и „Чувар јавни”; W. Blanchard, *op. cit.*, 129, 146, 151, 164).

махом обрнуто сразмеран њиховом присуству у пројекту. Радичевић ни законуку којем његов нацрт дугује готово 70% свог садржаја не приступа некритички. Творац нацрта промишљао је о смислу текста изворника и тамо где врши његова прилагођавања приликама у Србији, то ради са завидним успехом. То показује не само да је Радичевића одликовао здрав разум, него и да је и без академског знања о позиву законописца био у стању да увиди да се кодификацијом мора направити искорак у будућност, али да она истовремено мора да се ослања на садашњост. То ослањање не огледа се само у прилагођавању страних изворника другачијој стварности, већ и уношење у нацрт домаћих правних решења, која су у том тренутку већ стекла право грађанства.

РЕФЕРЕНЦЕ / REFERENCES

Необјављени извори / Unpublished sources

1. Архив Српске академије наука и уметности у Београду (АСАНУ) [Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti u Beogradu (ASANU)]
 - Историјска збирка (ИЗ) [Istorijska zbirka (IZ)]
 - Заоставштина Николе Крстића (ЗНК) [Zaostavština Nikole Krstića (ZNK)]
 - Исписи из бечких архива (ИБА) [Ispisi iz bečkih arhiva (IBA)]
 - Грађа Историјског института [Građa Istorijskog instituta]
 - Заоставштина Алексе Ивића [Zaostavština Alekse Ivića]
2. Државни архив Србије (ДАС) [Državni Arhiv Srbije (DAS)]
 - Државни савет (ДС) [Državni savet (DS)]
 - Књажевска канцеларија (КК) [Knjažeska kancelarija (KK)]
 - Поклони и откупи (ПО) [Pokloni i otkupi (PO)]
3. Историјски архив Београда (ИАБ) [Istorijski arhiv Beograda (IAB)]
 - Збирка исписа (ЗИ) [Zbirka ispisa (ZI)]

Објављени извори / Published sources

1. *Београдски суд 1819–1839*, прир. Б. Перуничић, Београд, 1964. [*Beogradski sud 1819–1839*, prir. B. Peruničić, Beograd, 1964].
2. *Ваљевски магистрат 1824–1831: документа*, прир. Н. Радосављевић, Ваљево, 2008. [*Valjevski magistrat 1824–1831: dokumenta*, prir. N. Radosavljević, Valjevo, 2008].
3. *Gesetzbuch über schwere Polizey-Uibertretungen*, Wien, 1803.

4. *Gesetzbuch über Verbrechen*, Wien, 1803.
5. *Град Светозарево 1806–1915*, прир. Б. Перуничич, Београд, 1975. [*Grad Svetozarevo 1806–1915*, prir. B. Peruničić, Beograd 1975].
6. J. B. Duvergier, *Collection complète des lois, décrets, ordonnances, réglemens, et avis du Conseil d'État* XI, Paris, 1825.
7. Т. Живановић, *Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његов и њеног кривичног правосуђа од 1804. до 1865*, Београд, 1967. [Т. Živanović, *Zakonski izvori krivičnog prava Srbije i istorijski razvoj njegov i njenog krivičnog pravosuđa od 1804. do 1865*, Beograd, 1967].
8. *Εφημερίς της κυβέρνησεως του Βασιλείου της Ελλάδος*/Regierungs-Blatt des Koenigreichs Griechenland.
9. A. Zaleisky, *Handbuch der Gesetze und Verordnungen welche für die Polizey-Verwaltung im österreichischen im österreichischen Kaiserstaate* III, Wien, 1854.
10. *Зборник закона и уредаба у Књажеству Србију* [Zbornik zakona i uredaba u Knjažestvu Srbiji].
11. В. С. Караџић, *Препуска IV (1829–1832)*, Београд, прир. Г. Добрашиновић, 1988. [V. S. Karadžić, *Prepiska IV (1829–1832)*, Beograd, prir. G. Dobrašinović, 1988].
12. *Code pénal*, Paris, 1810.
13. Б. Куниберт, *Српски устанак и прва владавина кнеза Милоша Обреновића 1804–1850. I*, Београд, 1988. [B. Kunibert, *Srpski ustanak i prva vladavina kneza Miloša Obrenovića 1804–1850. I*, Beograd, 1988].
14. *Магистрат Нахије ужицко-соколске: судски протокол 1832/33*, прир. Н. Живковић, Ужице, 1997. [*Magistrat Nahije užičko-sokolske: sudski protokol 1832/33*, prir. N. Živković, Užice, 1997].
15. Љ. Ненадовић, *Прилози за србску историју*, Земун, 1858. [Lj. Nenadović, *Prilozi za srbsku istoriju*, Zemun, 1858].
16. *Прота Матеја Ненадовић: акта и писма*, прир. В. Б. Савић, Горњи Милановац, 1984. [*Prota Mateja Nenadović: akta i pisma*, prir. V. B. Savić, Gornji Milanovac, 1984].
17. *Протокол магистрата Нахије поречке (1828–1832)*, прир. Н. Плавшић, А. Миловановић, Неготин, 2012. [*Protokol magistrata Nahije porečke (1828–1832)*, prir. N. Plavšić, A. Milovanović, Negotin, 2012].
18. *Протокол магистрата: Суд Нахије београдске 1828–1839*, прир. В. Павић, Сопот, 2010. [*Protokol magistrata: Sud Nahije beogradske 1828–1839*, prir. V. Pavić, Sopot, 2010].
19. *Протокол и регистар Шабачког магистрата од 1808. до 1812. године*, прир. Р. Ј. Поповић, Београд, 2010. [*Protokol i registar Šabačkog magistrata od 1808. do 1812. godine*, prir. R. J. Popović, Beograd, 2010].
20. *Sr. k.k. Majestät Franz des Zweyten politische Geste und Verordnungen für die oesterreichischen, böhmischen und galizischen Erbländer*, (1807).

21. Суђења у Пожаревачком магистрату (1827–1844), прир. С. Максимовић, Пожаревац, 1973. [*Suđenja u Požarevačkom magistratu (1827–1844)*, прир. S. Maksimović, Požarevac, 1973].
22. *Tafeln zur Statistik der Oesterreichischen Monarchie*, (1835).
23. C. Fauler, *Gesetze, Verordnungen und Vorschriften für die Polizey-Verwaltung im Kaiserthume Oesterreich IV*, Wien, 1827.
24. Н. Христић, *Мемоари (1840–1862)*, прир. В. Христић, Београд, 2006. [N. Hristić, *Мемоари (1840–1862)*, прир. V. Hristić, Beograd, 2006].

Штампа / Periodicals

1. *Allgemeine Zeitung* (1837)
2. *Beilage zu № 3 des Regierungsblattes des Koenigreichs Griechenland* (1834)
3. *Ilirske narodne novine* (1837)
4. *Jurende's vaterländischer Pilger* (1834)
5. *Kaiserlich-königlicher Bote von und für Tirol und Vorarlberg* (1830)
6. *K.K. priv. Prager Intelligenz-Blatt* (1803)
7. *Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst* (1845)
8. *Prager Zeitung* (1830)
9. *Neueste Welbegebenheiten* (1830)
10. *Сербске народне новине [Serbske narodne novine]* (1830)
11. *St. Petersburgsche Zeitu* (1837)

Литература / Literature

1. Д. Ђ. Алимпић, *Историјски развитак полицијских власти у Србију (1793–1869)*, Полицијски гласник (1905) [D. Ђ. Alimpić, *Istorijski razvitak policijskih vlasti u Srbiji (1793–1869)*, Policijski glasnik (1905)].
2. A. Buczynski, *Nastanak i organizacijski oblik Vojnih komuniteta od 1748. do 1850*, Arhivski vjesnik 34–35 (1991–1992), 185–194.
3. Isti, *Organizacija policije i pravosuđa u Vojnoj krajini*, Povijesni prilozi 13 (1994), 77–109.
4. Љ. Дурковић Јакшић, *Југословенско-пољска сарадња 1772–1840*, Нови Сад, 1971. [Lj. Durković Jakšić, *Jugoslovensko-poljska saradnja 1772–1840*, Novi Sad, 1971].
5. А. С. Јовановић, *Рад на „торжественим законима“*, Архив за правне и друштвене науке XI/1 (1911), 11–25. [A. S. Jovanović, *Rad na 'toržestvenim zakonima'*, Arhiv za pravne i društvene nauke XI/1 (1911), 11–25].
6. В. Јовановић, *Прогон скитница као мера контроле урбаног простора у Краљевини Србији*, Просторно планирање у југоисточној Европи (До Другог светског рата), ур. издања Б. Миљковић Катић, одг. ур. С. Рудић, Београд, 2011, 455–470. [V. Jovanović, *Progon skitnica kao mera kontrole urbanog prostora u Kraljevini Srbiji*,

- Prostorno planiranje u jugoistočnoj Evropi (Do Drugog svetskog rata), ur. izdanja B. Miljković Katić, odg. urednik S. Rudić, Beograd, 2011, 455–470].
7. С. Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада (1838–1858)*, Београд, 1912. [S. Jovanović, *Ustavobranitelji i njihova vlada (1838–1858)*, Beograd, 1912].
 8. Б. Миљковић Катић, *Просторно планирање привредних активности у Кнежевини Србији*, Просторно планирање у југоисточној Европи (До Другог светског рата), ур. издања Б. Миљковић Катић, одг. ур. С. Рудић, Београд, 2011, 117–130 [B. Miljković Katić, *Prostorno planiranje privrednih aktivnosti u Kneževini Srbiji*, Prostorno planiranje u jugoistočnoj Evropi (Do Drugog svetskog rata), ur. izdanja B. Miljković Katić, odg. ur. S. Rudić, Beograd, 2011, 117–130].
 9. J. Kudler, *Erklärung des Strafgesetzes über schwere Polizey-Uebertretungen, mit Berücksichtigung der daselbe sich beziehenden, später erlassenen Gesetze und Erläuterungen I*, Wien, 1827.
 10. М. Кулаузов, *Покушаји да се законским путем ублаже последице зеленаштва у Србији XIX века*, Зборник радова „Хармонизација грађанског права у региону“, ур. Д. Марковић Бајаловић, О. Антић, Источно Сарајево 2013, 119–129. [M. Kulauzov, *Pokušaji da se zakonskim putem ublaže posledice zelenastva u Srbiji XIX veka*, Zbornik radova „Harmonizacija građanskog prava u regionu“, ur. D. Marković Bajalović, O. Antić, Istočno Sarajevo 2013, 119–129].
 11. W. Leitmaier, *Österreichische Gefängnissskunde mit Berücksichtigung des ausländischen Gefängniswesens*, Wien, 1890.
 12. A. Legoyt, *Prix et salaires en France à diverses époques*, Journal de la Société de statistique de Paris 4 (1864), 201–207.
 13. G. Lienbacher, *Das österreichische Polizei-Strafrecht*, Wien, 1873.
 14. Р. Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, Београд, 2004. [R. Ljušić, *Kneževina Srbija (1830–1839)*, Beograd 2004].
 15. D. Milić Miljković, *Trgovina Srbije 1815–1839*, Beograd 1959.
 16. F. X. J. F. Nippel, *Erläuterung des Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches für die gesammten deutschen Länder der österreichischen Monarchie III*, Grätz, 1831.
 17. A. Noback, F. Noback, *Vollständiges Taschenbuch der Münz-, Maass- und Gewichts Verhältnisse, der Staatspapiere, des Wechsel- und Bankwesens und der Usanzen aller Länder und Handelsplätze*, Leipzig, 1850.
 18. В. Петрић, *Кривична дела похаре и утаје за време прве владе кнеза Милоша*, Анали Правног факултета у Београду 3–4 (1965), 298–312. [V. Petrić, *Krivična dela pohare i utaje za vreme prve vlade kneza Miloša*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu 3–4 (1965), 298–312].
 19. М. Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842. I*, Београд, 1897. [M. Petrović, *Finansije i ustanove obnovljene Srbije I*, Beograd, 1897].
 20. Н. Попов, *Србија и Русија од Кочине крајине до Светоандрејске скупштине I*, Ниш, 2022. [N. Popov, *Srbija i Rusija od Kočine krajine do Svetoandrejske skupštine I*, Niš, 2022].

21. М. М. Поповић, *Судство у Кнежевини Србији (1838–1869): организација и основе судског поступка*, Београд, 2016. [M. M. Popović, *Sudstvo u Kneževini Srbiji (1838–1869): organizacija i osnove sudskog postupka*, Beograd, 2016].
22. A. Röckel, *Sachsens Erhebung und das Zuchthaus zu Waldheim*, Frakfurt am Main, 1865.
23. У. Станковић, *Српски превод француског Законика о грађанском поступку (1806) из 1837 – први део: настанак и однос према изворнику*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 4 (2014), 391–407. [U. Stanković, *Srpski prevod francuskog Zakonika o građanskom postupku (1806) iz 1837 – prvi deo: nastanak i odnos prema izvorniku*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu 4 (2014), 391–407].
24. В. С. Карацић, *Историјски списи I*, Београд, 1969. [V. S. Karadžić, *Istorijski spisi I*, Beograd, 1969].
25. Љ. Стојановић, *Живот и рад Вука Стефановића Караџића*, Београд, 1924. [Lj. Stojanović, *Život i rad Vuka Stefanovića Karadžića*, Beograd, 1924].
26. F. C. Flaxland, *Criminal-Gesetzgebung des französischen Reichs II*, Straßburg–Paris 1810.
27. K. Härter., *The Napoleonic Penal Code on the Development of Criminal Law in Germany: Juridical Discourses, Legal Transfer and Codification*, The Western Codification of Criminal Law – A Revision of the Myth of its Predominant French Influence, ed. A. Masferrer, Cham, 2018, 53–75.
28. J. M. Chopin, A. Ubicini, *Provinces danubiennes et roumaines I*, Paris, 1856.

NEW DATA ON THE FIRST ATTEMPTS TO CODIFY CRIMINAL LAW IN THE PRINCIPALITY OF SERBIA

Summary

The article firstly exposes already familiar findings on the very attempts to codify criminal law in Serbia, enriched with new presumptions derived from the data found in by now known sources, clues on potential new valuable archivalia and news from contemporary foreign press. Subsequently, readership is acquainted with new revelations – a fragment of draft criminal code composed by prince Miloš Obrenović's secretary Stefan Radičević and register of an unknown draft criminal code. The author sets forth where provisions in Radičević's draft originate from, with special reference to differences between them and their role models. The register served to the author to reconstruct regulations being in draft criminal code on occasion of which it had been created.

Radičević's draft criminal code is a blend of articles transplanted from the Austrian Criminal Code from 1803, Austrian Usury Patent from very same year, the French Criminal Code from 1810, the Greek Criminal Code from 1834 and by then existing Serbian criminal legislation and practice.

Out of 154 integrally or partly preserved articles of Radičević's draft, about two thirds stem from Austrian Criminal Code. It was role model for all regulations of the draft, save usury, land crimes, wandering and slander. Austrian Criminal Code was the role model subject to least alterations by the draft-composer. The Usury Patent provided the material that Radičević needed to regulate this unlawful behavior, thus having the share of slightly more than one tenth in the draft's regulation. The equal portion of Radičević's text was taken from the French Criminal Code. The incorporated provisions refer to land crimes and slander. However, all of the transplanted regulations of the French codification were more or less amended. The Greek Criminal Code sourced only two articles of the draft, regulating wandering. Remaining articles regarding that phenomenon are of domestic origin.

The register allows the possibility of reconstructing 22 articles of the unknown draft. All of the provisions are transplants of French Criminal Code. Some of them are changed, and some alterations disclose likely use of Austrian Criminal Code (such as existence of forced labor in degrees as punishment) by the author(s) of the draft. The contents of the register at some places bears similarity with the index of the Wilhelm Blahchard's second part of *Criminal-Gesetzbuch Frankreichs* (Köln 1812), which leads to the conclusion that the latter was at least to a certain extent role model for the first.

Despite being often criticized, the work of non-expert codificators shows certain qualities: diligence, consciousness of combining different role models being the best way to come to the best possible code, common sense resulting with fair success in adapting foreign regulation to Serbian circumstances and composing a code draft being road to the future, but fairly taking the present into account as well.